

УДК 94 (477.41) : 929.735 (438) «1850/19»
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.4\(32\).463](https://doi.org/10.33782/eminak2020.4(32).463)

ПОЛЬСЬКА ШЛЯХЕТСЬКА СІМ'Я КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Ольга Гончарова

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Умань, Україна)
e-mail: honcharovaov@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9449-6091>

У статті розкрито особливості приватного сімейного простору шляхти Київської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. та розглянуто вплив модернізаційних процесів у суспільстві на соціальні функції подружнього життя. Під впливом політичних, економічних, культурних факторів основний соціальний інститут суспільства у ХІХ ст. зазнає трансформації сімейних відносин. Польська традиційна сім'я починає надавати перевагу новим гендерних ролям у приватному та соціокультурному середовищі, приймати нові функції польської жінки, зміни шлюбної моделі поведінки й організацію вільного часу.

Ключові слова: *шляхта, Київська губернія, сімейні відносини, приватний простір, трансформація*

Відносини між подружжям, дітьми, батьками залишаються предметом уваги протягом всього життя. Сім'я робить вирішальний вплив на формування людини як особистості, її взаємини з навколишнім світом. Тому не дивно, що для більшості, не дивлячись на різні демографічні, соціальні та психологічні зміни в суспільстві, сімейні відносини і дотепер залишаються важливою частиною повсякденного життя.

Сфера сімейного життя знаходиться на перетині дослідження багатьох суспільних наук. Сучасні українські та зарубіжні історики проявляють значний інтерес до вивчення повсякденної історії шляхти починаючи з 70-х рр. ХХ ст. Не дивлячись на вагому кількість досліджень, присвячених польському дворянству, робіт, що проливають світло на сімейні відносини, недостатньо.

У статті Ю. Андрієвської вислів «моя свобода закінчується там, де починається свобода іншого» містить ключову ознаку поняття кордону – межа, за якою починаються або публічність, або чужа приватність¹. Головними елементами приватного життя є дім, сім'я, діти, взаємовідносини з близькими людьми, улюблені і необхідні речі, домашнє господарство, домашні улюбленці тощо. Приватне життя локалізоване насамперед у просторі дому, який є соціокультурною цінністю для всіх мешканців в аксіологічному і матеріальному/просторовому сенсі².

Комплексного дослідження стосовно сімейних відносин шляхти, на жаль, в українській історіографії ще немає, але все частіше з'являються окремі наукові розвідки у цьому напрямі. Пізнавальною є дисертація Ю. Ярцун, в якій зазначено,

¹ Андрієвська Ю. Поняття кордонів феномену приватності. *Грані: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2014. № 8. С. 59.

² Ручка А., Скокова Л. Дім як приватний соціокультурний простір. *Вісник Львівського ун-ту. Серія соціологічна*. Вип. 2. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2008. С. 164.

що сім'я під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів зазнає значних змін у XIX ст., а шляхта стикається з необхідністю трансформації сімейних відносин у приватно-му житті: при вступі у шлюб, вихованні та навчанні дітей, організації вільного часу тощо³. Великий інтерес викликає монографія О. Ніколаєнко, в якій авторка висловлює думку, що процеси модернізації суспільства другої половини XIX – початку XX ст. впливали на трансформацію родинних відносин і призводили до зміни соціальних ролей і функцій польських жінок⁴.

Цінною є монографія В. Перерви, де висвітлено підприємницьку діяльність і приватне життя однієї з найзаможніших магнатських родин України кінця XVIII – початку XX ст. графів Браницьких⁵.

Варто звернути увагу на праці російських дослідників Б. Миронова⁶, Л. Горизонтова⁷, В. Веремєнко⁸ в яких розглядаються питання про укладання змішаних шлюбів, відносини у сім'ї та розлучення, роль матері-полячки у вихованні дітей, зміни, що сталися у повсякденному житті дітей у різні періоди їх життя – від народження до укладання шлюбу.

Об'єктом дослідження польського історика Т. Епштейна є сімейні відносини польського дворянства Південно-Західного краю, джерелом яких є гербовники, генеалогічні таблиці, в які потрапляли, здебільшого, вищі соціальні стани суспільства⁹.

Метою дослідження є вплив суспільно-політичних і культурних процесів на трансформацію приватного сімейного простору шляхти Київської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.

Друга половина XIX ст. цікавить історика найперше тим, що у фахових працях, генеалогічних і бібліографічних публікаціях все більше можна знайти повідомлень про позашлюбні любовні стосунки та більш тривалі неформальні стосунки, які призвели до розриву шлюбів і народження потомства, які потребують аналізу.

У зв'язку з розвитком капіталізму в житті російського суспільства з'являються нові явища, які вплинули і на сімейне життя. Зміни шлюбної моделі почалися ще з першої половини XIX ст. Російський історик Б. Миронов називає ініціаторами змін дворянство та духовенство, оскільки саме у цих груп починають знижуватися показники шлюбності та народжуваності.

Б. Миронов наводить факти, характерні для пореформеного часу: 1) зростала кількість незаміжніх жінок, які вступали у позашлюбні статеві зв'язки; 2) з'являлися можливості приховати факт вагітності та народженої поза шлюбом дитини як від родичів, так і від священників; 3) серед старообрядців, католиків,

³ Ярцун Ю.О. Повсякденне життя шляхти Київської губернії (кін. XVIII – 60-ті рр. XIX ст.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Умань, 2018. 252 с.

⁴ Ніколаєнко О. Польські жінки Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст.: громадське і приватне життя: монографія. Харків: Вид-во НТМТ, 2015. 360 с.

⁵ Перерва В.С. Графи Браницькі: підприємці та меценати. Біла Церква, 2010. 270 с.

⁶ Миронов Б. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.): в 2 т. Т. 1. Санкт-Петербург: Изд-во «Дмитрий Буланин», 2000. 548 с.

⁷ Горизонтов Л.Е. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.). Москва: Индрик, 1999. 272 с.

⁸ Веремєнко В.А. Дети в дворянских семьях России (вторая половина XIX – начало XX в.) Санкт-Петербург: ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2015. 204 с.

⁹ Epsztein T. Malżeństwa szlachty posesorskiej na Wołyniu, Podoly i Ukrainie w latach 1815-1880. *Spółeczeństwo polskie XVIII i XIX wieku*. Т. IX: Studia o rodzinie. Warszawa, 1991. S. 201-238.

протестантів, юдеїв і мусульман жінки, які не перебували у шлюбі, але народжували дітей, не засуджувалися настільки суворо, як серед православних. У цілому спостерігалися певні зміни менталітету в сфері шлюбу: люди стали поблажливіше ставитися до безшлюбності, відкладання вступу в шлюб, розлучень¹⁰.

Тривалий час дії правової регламентації шлюбів втручалися у долю деяких поколінь поляків і росіян, отримуючи особливий резонанс у залежності від епохи, регіону, соціального стану. Про роль польських жінок у протисторітті російського та польського народів і змішаних шлюбів знаходимо у польського мемуариста Ю. Довбор-Мусницького: «Ми були як зброя в руках жінки, яка черпала свою моральну силу в повчанні церкви. Якщо вам відомі люди польського походження, які заперечують свою національну приналежність, це тільки тому, що їх матері не були польками. Роль чоловіків у боротьбі втрати національності в значній мірі була другорядною»¹¹. Національно-культурний клімат у сім'ях, заснований на змішаному шлюбі, мав свої особливості. У кожному конкретному випадку для асиміляції потрібен був індивідуальний, іноді тривалістю у декілька поколінь, термін.

Наприклад, якщо після польського повстання 1830-1831 рр. у Литві багато овдовілих польок виходили заміж за російських офіцерів, то після повстання 1863 р. така тенденція не зустрічалась, навпаки, багато молодих і гарних польок залишалися без заміжжя¹². Аналогічну ситуацію у Південно-Західному краю зафіксував Т. Епштейн¹³.

У С. Кеневич зустрічаємо повчання для молодих незаміжніх дівчат, де сказано: «Пам'ятай, що існують три типи чоловіків, які для тебе не повинні бути чоловіками: одружений чоловік, ксьондз і москаль»¹⁴.

Серед представників польської шляхти, здебільшого, у колах заможної шляхти, зустрічалися випадки укладання шлюбу з росіянами. Такий вибір на багато років, а іноді на все життя ставив хрест на родинних відносинах. У спогадах А. Павелчинської можна зустріти подібний випадок, де її тітка вийшла заміж за росіянина, такий вибір послугував багаторічному розпаду родини. Лише після того, як діти від цього шлюбу були хрещені у католицьку віру, відносини з родиною покращилися¹⁵.

Ще один випадок змішаного шлюбу описано у мемуарах Е. Красинської. Її батько був поляком, а мати – росіяною. Сім'я батька був незрозумілий вибір сина та різко засуджувався, навіть коли дружина обрала для своїх дітей католицьке віросповідання та доглядала за будинком у польських традиціях¹⁶.

З опитування проведеного на Волині, Поділлі та Київщині у 1815-1880 рр. можна побачити, що з 50 законних шлюбів польської шляхти, у 18 випадках обидва партнери походили з шляхетських родин, у 13 випадках – один походив з аристок-

¹⁰ Миронов Б.Н. Демографические процессы и начало демографического перехода. *Социальная история России*. Т. 1. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2000. С. 183.

¹¹ Dowbor-Muśnicki J. *Moje wspomnienia*. S. 24.

¹² Горизонтов Л.Е. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.). Москва: Индрик, 1999. С. 86, 90.

¹³ Epszstein T. *Małżeństwa szlachty posesorskiej...* S. 236.

¹⁴ Kieniewicz S. *Jak być Polakiem pod zaborami (Tezy podstawowe)*. *Oblicza polskości*. Warszawa, 1990. S. 105.

¹⁵ Pawełczyńska A. *Koniec kresowego świata*. Lublin, 2003. S. 76.

¹⁶ Krasieńska E. *Wspomnienia*. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Sygn. 14114. S. 8.

ратії, а інший з шляхти, а в б – один із партнерів був іноземцем або іноземкою (мова йшла, як правило, про представників традиційної європейської еліти). На думку автора, якщо відкинути шлюби шляхти кількох збіднілих Тишкевичів, то 84% шлюбів можна охарактеризувати як шлюби між членами одного соціального стану¹⁷.

За статистикою, середній вік, в якому молоді люди вступали у шлюб для європейської Росії, складав 21,4 роки у жінок і 24,2 роки у чоловіків. Шлюбний вік міських та сільських жителів дещо відрізнявся. Якщо для міських дівчат таким віком було 23,1 років, то для мешканок села 21,2. Для чоловіків такі показники дорівнювали 26,6 і 23,5 років відповідно¹⁸.

У середині XIX ст. періоди вагітності та пологів становили значну частину життя дворянок. Якщо говорити про жінку, яка перебувала в шлюбі та у якої не було проблем зі здоров'ям, то вона могла народити протягом життя 15-20 дітей. Як зазначає сучасна дослідниця доіндустріальної дворянської повсякденності А.В. Белова, «багаторазові повторювані вагітності (аж до 22-х) повинні були сприяти сприйняттю дворянками родів як свого природного, ординарного фізіологічного та психологічного стану»¹⁹.

У шляхетських сім'ях не визнавалися шлюби між дворянами та селянами. У своїх мемуарах Е. Качинська писала, як один очевидець згадував, коли дворянин одружувався з селянкою, то люди дивувалися, ніби він відпустив коня корові²⁰. Змішані шлюби між знаттю та селянами трактували як зраду власного стану. Простіше було отримати соціальну згоду на шлюб дворянина та селянки, аніж селянина з дворянкою. Була навіть приказка: «Коли дворянин одружується із селянкою, тоді Богоматір щаслива, оскільки шляхетська сім'я росте, але як дворянка виходить за селянина, то Божа Матір плаче гіркими сльозами, що кров шляхетська нещасно помре у селянській»²¹.

Суперечливим є питання мотиву укладання шлюбу. Для нижчих верств суспільства вибір ґрунтувався на необхідності поповнення робочої сили та ведення самостійного господарства. Для шляхти ж враховувались походження та матеріальні ресурси при виборі партнерів. Одруження трактувалось як певного роду операція, на що звертає увагу Т. Рупертова: «Шлюб укладений лише з розрахунку: або панна має шлях, або немає можливості». Почуття рідко відігравали якусь роль для шляхти, що про селян сказати не можна²².

На рівні повсякденної свідомості у XIX ст. спостерігається різниця вимог до жінок і чоловіків, що обґрунтовує їх нерівноправне становище в суспільстві. У щотижневику «Край» за 1890 р. міститься некролог К. Бартошевич: «Пішла з життя Казимира з Запаловських Бартошевич, вдова Юліана – відомого історика і мати знаного краківського літератора і публіциста. Донька Яна Запаловського, майора

¹⁷ Epszstein T. Małżeństwa szlachty posesorskiej... S. 213, 215.

¹⁸ Тольц М.С. Брачность населения России в конце XIX – начале XX в. *Брачность, рождаемость и смертность в России и СССР*. Москва, 1977. С. 139, 140.

¹⁹ Белова А.В. Повседневная жизнь провинциальной дворянки Центральной России (XVIII – середина XIX в.): дис.... д-ра ист. наук. Москва, 2009. С. 380.

²⁰ Kaczyńska E. Pejzaż miejski z zaściankiem w tle. Fundacja Res Publica im. Henryka Krzeczковского. Warszawa 1999. S. 192.

²¹ Dworakowski S. Zwyczaje rodzinne w powiecie wysoko-mazowieckim, Warszawa. 1935. S. 3, 20.

²² Dajnowicz M. Drobną szlachta ziemi Łomżyńskiej na przełomie XIX i XX wieku. Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wągów. Łomża. 2002. S. 179.

польських військ». Незважаючи на те, що родина Бартошевичів була відома у шляхетських колах, таким чином підкреслювалась приналежність до роду, тобто цінність жінки визначалася через чоловіків, які уславили свій рід²³.

В сім'ї дрібної шляхти главою був чоловік – батько родини. Він був найголовнішим у родині і те, що він сказав, було святим. Діти мали голос аби тільки запитати щось. Перш ніж приймати важливе рішення, батько звертався до матері за порадою. У деяких сім'ях казали, що найстарший член родини – це людина з найбагатшим життєвим досвідом. Наступником батька як у домашньому господарстві, так і на фермі зазвичай був старший син. Дочка успадковувала ферму у родині, якщо у сім'ї не було сина. Жінка у знатній родині турбувалася за усіх її членів. Шляхетні жінки дуже часто були передавачами сімейних традицій. Вони не лише прищеплювали дітям правильні цінності, формуючи їх погляди та характери, але також дбали про їхній зовнішній вигляд. Обов'язком жінки було забезпечення догляду за старшими людьми у сім'ї, наприклад, батьками, родичами, бабусями та дідусями. Дітей виховували суворо, покладаючи на них обов'язок абсолютної покори щодо людей похилого віку, особливо батьків. Діти не називали батька, матір, діда на ти. Найчастіше вони говорили в зменшувальній формі: татусь, матуся, дідусь та ін.²⁴

Заможна шляхта жила у своєму власному маєтку. Постійне запевнення лояльності польських магнатів до політики російського царату було засобом збереження родинних маєтків від посягань. Однак, наступи імперських репресій змінили лояльність на національно-визвольну боротьбу, яка вилилася у Листопадове (1830-1831 рр.) та Січневе (1863-1864 рр.) повстання.

Багатство, пишнота та розкіш, що були присутні у польських маєтках, прислуга, європейські засади життя, що сприймалися краще, ніж імперські, – утверджували в аристократії почуття вищості над іншими станами. Польська шляхта влаштовувала прийоми, бали, прогулянки та різноманітні розваги як засіб демонстрації своєї фінансової могутності²⁵.

Важливим приміщенням у маєтку був салон. Вмєблювання салону вміщувало в собі: мебельні гарнітури, дивани, крісла, комоди, дзеркала тощо. Для обігріву приміщення використовувалися печі. Значне місце в інтер'єрі відігравав камін. У другій половині XIX ст. у салонах почали з'являтися засклені серванти та етажерки²⁶. Інші зони аристократичного польського маєтку вміщували: спальню, залу для прийняття гостей, кабінет господаря, будуар господині, бібліотечну кімнату, дитячі кімнати, гостьові кімнати, господарську частину будинку тощо.

Більшість науковців вважають XIX ст. періодом трансформації сімейно-шлюбних відносин. Процеси модернізації у суспільстві, пов'язані з розвитком капіталістичних відносин впливали на соціальні функції подружжя. Жінкам часто доводилось вести господарство в зв'язку з відсутністю чоловіків на війнах, заслання, а з другої половини XIX ст. вони почали їздити на заробітки. Залишаючись вдома господарювати, жінка отримувала досвід організаційної діяльності, виступала за

²³ Kraj (Sankt-Peterburg). 1890. № 9.

²⁴ Dajnowicz M. Drobna szlachta ziemi Łomzwnskiej... S. 164.

²⁵ Вержанська Т.А. Особливості самоідентифікації магнатерії Правобережної України у XIX ст. *Intermagum: історія, політика, культура*. 2014. № 1. С. 158, 159.

²⁶ Помес К. Читацькі зацікавлення та інтелектуальні розваги мешканців польських шляхетських маєтків у XIX – на початку XX ст. *Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол.* 2011. Вип. 6. С. 91.

родину на світських заходах, що, відповідно, підвищувало її статус²⁷.

Рубіж XIX-XX ст. приніс більш глибоке залучення жінок до освіти дітей і соціальної роботи, що мала вирішальний вплив на скорочення кількості вільного часу. Елітною формою проведення вільного часу були поїздки за кордон, які трактувались як можливість вчитися, пізнавати західну культуру та налагодження соціальних контактів. В останній третині XIX ст. серед більшості шляхти була помітна тенденція до засвоєння нових форм діяльності та змін ієрархії цінностей, включаючи збільшення трудового етосу та вільного часу, що, в основному, присвячено розвитку особистості. Спосіб проведення вільного часу був чудовою можливістю зміцнити соціальний престиж і спробувати зберегти нинішній порядок – навіть з точки зору моралі, тому особливо у вищих шляхетських колах конвенції довгий час включали свободу, спонтанність і винахідливість. Для жінок, крім занять, пов'язаних з веденням будинку та вихованням дітей, існували представницькі обов'язки: участь у публічних балах чи бенкетах, у різних видах акцій благодійних організацій. Однак останнє твердження можна вважати дискусійним. Варто пам'ятати, що навіть за цих функцій жінки не були повністю незалежними; їхні дії значною мірою визначались переважаючими конвенціями. До діяльності жінок з еліти у сфері благодійності ставилися як до обов'язку, але водночас це, безумовно, значною мірою було проявом снобізму та готовністю продемонструвати соціальну позицію²⁸.

У багатьох спогадах описані ситуації, коли жінки залишались вдовами та вимушені були самостійно вести господарство, піклуватись про родину тощо. Яскравим прикладом ведення господарювання жінкою-вдовою є маєток у Білій Церкві. Після смерті Владислава Браницького (1884 р.) родинним гніздом у Білій Церкві оволоділа дружина-парижанка Марія Сапєга-Браницька, яка була місцевою землевласницею аж до 1918 р. Вона виявилася не менш хазяйновитою, ніж чоловік, тим більше, що жила в епоху стрімкої індустріалізації. Саме за її владарювання у білоцерківському маєтку з'явилися такі речі, як електроосвітлення, телефон, автомобілі. Спадкоємці Браницьких були переконані, що місцеві маєтності Марії Браницької були «найліпшими на Україні»²⁹.

У польському дворянському середовищі зустрічалися розлучення, незважаючи на засудження католицької церкви. Якщо наприкінці XIX ст. основним мотивом розірвання шлюбу було те, що подружжя проживало довгий час окремо один від одного, то на початку XX ст. ситуація змінюється – у 95% розлучень причиною була подружня зрада³⁰.

У своїх мемуарах Є. Покривницький згадує, що батьки, перебуваючи у шлюбі, не були щасливими та незважаючи на це, продовжували жити разом³¹.

У спогадах А. Павелчинської знаходимо, що її дідусь і бабуся після багатьох років подружнього життя розлучилися. Діти виросли і бабуся на заощаджені кошти повернулася до маєтку своєї родини³².

²⁷ Ihnatowicz I., Maczak A., Ziemtara B., Zarnowski J. Społeczeństwo polskie od X do XX wieku. Warszawa, 1996. S. 459.

²⁸ Kobieta i kultura czasu wolnego. Zbiór studiów, red. A. Zamowska, A. Szwarc. Warszawa, 2001. 556 s.

²⁹ Перерва В.С. Графи Браницькі... С. 35.

³⁰ Тольц М.С. Брачность населения России... С. 144.

³¹ Pokrzywnicki E.J. Żywoty i sprawy. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Sygn. 15415. S. 16.

³² Pawełczyńska A. Koniec kresowego świata. Lublin, 2003. S. 145.

Внаслідок модернізаційних процесів вибір шлюбного партнера залежав від власної ініціативи жінки або чоловіка, а визначення взаємовідносин у родині формувалось протягом всього подружнього життя. Випадки розлучень свідчать про те, що перевага надавалася особистості в її праві визначати власний сімейний статус.

Починаючи з другої половини XIX ст. громадське життя польського суспільства було поділено на дві сфери: суспільно-політичне життя країни і громадське життя польського суспільства³³.

Все більшого значення набували неформальні жіночі зустрічі, що були однією з передумов зародження жіночого руху. У своїх мемуарах А. Чаман-Павловська, яка гостювала в м. Умань, пригадує, що жінки-полячки збиралися у місті для занять літературною творчістю або для здійснення благодійної діяльності³⁴. Такі зустрічі мали не лише приватний характер, а й були передумовами задля залучення жінок до суспільно-громадської роботи.

Роль матері полягала у вихованні дітей у «польському дусі». Діти починали навчатися вдома у віці 5-6 років. Їх навчали читанню, письма, музики та іноземних мов. Дівчат навчати шити, ткати, вести господарство та виконувати домашню роботу. Хлопці спочатку відвідували парафіяльну школу, а потім навчалися в єзуїтському чи піярському колегіумі, де вивчали латину, історію, класичну літературу, риторику, поезику. Також навчалися фехтуванню, стрільбі та їзді верхи.

Велика увага приділялася національному вихованню дітей. З дитинства матері починали знайомили своїх дітей з історією та культурою польського краю. У більш старшому віці діти вивчали історію, арифметику, географію, латинську мову та каліграфію. Дівчата з багатших родин після домашнього навчання йшли навчатися до приватних чи монастирських жіночих пансіонатів, де їм викладали історію, літературу, іноземні мови, малювання, спів і танці. Наприкінці XIX ст. діти великих землевласників розпочали здобувати вищу освіту в університетах³⁵.

Так, наприклад, майбутній польський мовознавець Генріх Улашин народився 19 січня 1874 р. в с. Лехачиха Таращанського повіту Київської губернії у родині міщевих землевласників Владислава Улашина та Марії Туровської. Фінансові можливості родини дозволяли Генріху отримати якісну освіту. Шкільну науку розпочав освоювати в гімназії м. Умань, потім рік навчався у 4-й гімназії у Варшаві, а останні два роки – в Рішельєвському ліцеї в Одесі. У Варшаві він також навчився малюванню на курсах В. Герсона. Пізніше, навчаючись у Кракові, рік студював живопис у школі Вітончених мистецтв. У 1895 р. він розпочав навчання на історико-філологічному факультеті Св. Володимира у Києві. Слухав лекції з історії, психології, логіки, слов'янської філології, порівняльного мовознавства, латинської та грецької філології, староцерковної мови та, за бажанням, з доісторичної археології, єгипетської мови та історії мистецтва. У 1897 р. Генріх Улашин почав навчатися на філософському факультеті Ягеллонського університету. Водночас, матеріальна стійкість забезпечила Генріху можливість дослідницької роботи в Лейпцигу, де

³³ Kraft C. *Panstwo wobec rodziny – polityka panstw europejskich w XIX i XX wieku. Rodzina – prywatność – intymność. Dzieje rodziny polskiej w kontekście europejskim*; red. D. Kalwa, A. Walaszek, A. Żarnowska. Warszawa, 2005. S. 147.

³⁴ Czaman-Pawlowska A. *Poklon twojemu szczesciu*. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Sygn. 15424/II. S. 36.

³⁵ Помес К. Читацькі зацікавлення та інтелектуальні розваги мешканців польських шляхетських маєтків у XIX – на початку XX ст. *Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол.* 2011. Вип. 6. С. 89-90.

після закінчення докторантури він викладав в університеті як «приватний вечний» аж до початку Першої світової війни³⁶.

Отже, володіючи значними фінансовими можливостями, польська шляхта відчувала певні переваги порівняно з іншими соціальними станами. Наявність маєтку або землі давали доступ до ресурсів, комунікації та закладів вищої освіти.

Таким чином, приватний сімейний простір є вагомою складовою соціального життя і посідає важливе місце в житті кожної людини. Саме на родину покладалось завдання збереження національної свідомості, формування первинних цінностей. Процеси модернізації суспільства другої половини XIX – початку XX ст. впливали на трансформацію родинних відносин і призводили до зміни соціальних ролей і функцій польських жінок. Шляхта стикається з необхідністю змін у сімейних відносинах: при вступі у шлюб, вихованні та навчанні дітей, організації вільного часу тощо. Змінювався національно-культурний клімат у сім'ях, що слугувало укладенням змішаних шлюбів, переважно, між польською шляхтою та російським дворянством. У другій половині XIX – на початку XX ст. змінюється роль жінки, тепер вона не лише мати та дружина, а й управлінець маєтку, яка отримувала досвід організаційної діяльності, виступала за родину на світських заходах, що, відповідно, підвищувало її статус. Серед більшості польської шляхти була помітна тенденція до засвоєння нових форм діяльності та змін ієрархії цінностей, включаючи участь у громадській діяльності та налагодження соціальних контактів.

REFERENCES

- Andriievskaya, Yu.** (2014). Poniattia kordoniv fenomenu pryvatnosti [The concept of the boundaries of the phenomenon of privacy]. *Hrani: Naukovo-teoretychnyi i hromadsko-politychnyi almanakh*, 8, 58-63 [in Ukrainian].
- Belova, A.** (2009). *Povsednevnaia zhizn provintsialnoi dvorianki Tsentralnoi Rossii (XVIII – seredina XIX v.)* [Everyday life of a provincial noblewoman of Central Russia (XVIII – the middle of the XIX century)]. (Doctor's thesis). Moskva [in Russian].
- Gorizontov, L.** (1999). *Paradoksy imperskoi politiki: poliaki v Rossii i russkie v Polshche (XIX – nachalo XX v.)* [Paradoxes of imperial politics: Poles in Russia and Russians in Poland (XIX – early XX century)]. Moskva: Indrik [in Russian].
- Kraft, C.** (2005). Panstwo wobec rodziny – polityka panstw europejskich w XIX i XX wieku. In: **Kalwa, D., Walaszek, A. & Żarnowska, A.** (Eds.). *Rodzina – prywatność – intymność. Dzieje rodziny polskiej w kontekście europejskim*. Warszawa [in Polish].
- Mironov, B.** (2000). *Sotsialnaia istoriia Rossii perioda imperii (XVIII – nachalo XX v.)* [Social history of Russia of the empire period (XVIII – early XX century)]. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Nikolaienko, O.** (2015). *Polksi zhinky Naddnyprianskoi Ukrainy v druii polovyni XIX – na pochatku XX st.: hromadske i pryvatne zhyttia* [Polish women of the Dnieper Ukraine in the second half of the XIX – early XX centuries: public and private life]. Kharkiv: Vyd-vo NTMT [in Ukrainian].
- Pererva, V.** (2010). *Hrafi Branytski: pidpriiemtsi ta metsenaty* [Counts Branicki: entrepreneurs and patrons]. Bila Tserkva [in Ukrainian].
- Ruchka, A. & Skokova, L.** (2008). Dim yak pryvatnyi sotsiokulturnyi prostir [House as a private socio-cultural space]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia sotsiologichna*. Vol. 2, 162-181 [in Ukrainian].
- Skarżyński, M.** (2006). *O prof. Henryku Ułaszynie (w 50. Rocznicę śmierci)*. Uniwersytet Jagielloński. Kraków [in Polish].
- Tolts, M.** (1977). Brachnost naseleniia Rossii v kontse XIX – nachale XX v. [Marriage of the Russian population at the end. XIX – early XX century]. In *Brachnost rozhdaemost i smertnost v Rossii i SSSR*. Moskva [in Russian].
- Veremenko, V.** (2015). *Deti v dvorianskikh semiakh Rossii (vtoraia polovina XIX – nachalo XX v.)* [Children in noble families of Russia (second half of the XIX – beginning of the XX century)]. Sankt-Peterburg [in Russian].

³⁶ Skarżyński M. O prof. Henryku Ułaszynie (w 50. Rocznicę śmierci). *Uniwersytet Jagielloński*. Kraków. «LingVaria». 2006. № 2. S. 68.

- Verzhanska, T.** (2014). Osoblyvosti samoidentyfikatsii mahnaterii Pravoberezhnoi Ukrainy u XIX st. [Peculiarities of self-identification of the magnaterii of the Right Bank of Ukraine in the XIX century]. *Intermarum: istoriia, polityka, kultura*, 1, 154-161 [in Ukrainian].
- Yartsun, Yu.** (2018). *Povsiakdenne zhyttia shliakhty Kyivskoi hubernii (kin. XVIII – 60-ti rr. XIX st.)* [Everyday life of the nobility of the Kiev province (late eighteenth – 60's of the nineteenth century)] (*Candidate's thesis*). Uman [in Ukrainian].

Olha Honcharova

(Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine)

e-mail: honcharovaov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9449-6091>

Polish Gentry Family of Kyiv Province in the Second Half of the 19th – Early 20th Century: General Characteristics

In the paper the author analyses some aspects of private family life of Kyiv Province gentry in the second half of the 19th – early 20th century and substantiates the impact of modernization processes in the society on the social functions of married life, bringing up children, and the role of women in the organization of personal space and family life. Under the influence of political, economic, cultural factors, the main social institution of society in the 19th century underwent a transformation of family relations.

The Polish traditional family started to give preference to new gender roles in the private and social and cultural sphere, to accept new functions of the Polish woman, to change the marital behavior pattern, and organization of free time.

The second half of the 19th century was characterized by extramarital affairs, which led to divorces and childbirths. The processes of modernization in the society, associated with the development of capitalist relations, urbanization, rising living standards had led to a change in gender roles. Women often had to run the household due to the lack of men who took part in wars, were in exile, or went off in search of a living.

As a result of modernization processes, the choice of marriage partner depended on personal initiative, and the clarification of family relations was forming throughout all married life. Cases of divorce indicate that the personal right of determining the marital status was expanded.

The life of Polish society since the second half of the 19th century was clearly divided into two spheres: the social and political life of the state and the public life of Polish society.

Personal space is an important component of social life and takes an important place in everyone's life. The Polish family was a complicated social institution that opposed the ruling state. It was the family that was tasked with preserving national awareness. This task affected the duties of women, who not only kept the family, brought up children, organized the layout of the house, performed family daily routine tasks, but were also involved in social and economic activities.

Keywords: gentry, Kyiv Province, family relations, personal space, transformation